PROCEDURA DE JUDECATĂ ÎN TIMPUL DOMINAŢIEI OTOMANE

Ion JECEV,
doctor în drept (USM)

În perioada dominaţiei otomane, deşi a avut loc procesul de înşerbire al ţăranilor, totuşi aceştia (numiţi „vecini”) nu erau cu totul lipsiţi de posibilitatea de a apela la justiţie, în mod particular, pentru a contesta starea de vecin ori chiar în cazul recunoaşterii acesteia, pentru a cere constatarea caracterului ilicit al tranzacţiilor stăpânului care îi afectau.

Cuvinte-cheie: justiţie; instanţă de judecată; martori; Principatele Române; dominaţie otomană; jurământi; probe; procedura de judecată; infracţiuni; domnitor.

* * *

During Ottoman dominion, although took place enslavement of peasants, however these (called “neighbours”) were not totally deprived of the opportunity to appeal to justice, particularly to contest the status of neighbor or even in case of recognition to ask for finding the illegal nature of master’s accontion that affect them.

Keywords: justice; court; Romanian Principalities; Ottoman dominion; oaths; court procedure; crimes; Ruler.

Deşi a avut loc procesul de înşerbire al ţăranilor, totuşi aceştia (numiţi „vecini”) nu erau totalmente lipsiţi de posibilitatea de a apela la justiţie, în mod particular, pentru a contesta starea de vecin ori chiar în cazul recunoaşterii acesteia, pentru a cere constatarea caracterului ilicit al tranzacţiilor stăpânului care îi afectau. Astfel, în 1632, Toader Petriman, Ion Grosul şi Iftenie Haidău se apucă chezaşi pentru Ion şi Iftodi Tiburcă, garantând că aceştia se vor prezenta la Iaşi la Divan pentru a decide Divanul dacă sunt sau nu vecinii jupânului (a cărui nume nu se specifică în act), urmând ca în caz de neprezentare a celor doi, chezaşii să devină vecini [3, p.74-75], sancţiune foarte drastică, neproporţională cu gravitatea faptei, dar care indică asupra strictеţei rigorilor impuse celor ce vroiau să contesteze starea de dependenţă personală.

Femeile erau capabile să depună jurământ, să facă mărturisiri, adică declaraţii cu privire la adevărul unui fapt de natură să producă contra sa consecinţe juridice. *Cartea românească de învăţătură* (1646) impune mărturisirii exigenţa de sinceritate, astfel încât în caz de răpire mărturisirea femeii că în prealabil se făcuse nunta va fi crezută, numai dacă femeia se află sub ascultarea părinţilor, şi nu va fi crezută dacă se află sub ascultarea bărbatului din motiv că nu era sinceră, temându-se de bărbat.

Proba cu martori se folosea atât în litigiile civile, cât şi în cauzele penale. În special erau solicitate mărturiile persoanelor care au asistat la alcătuirea unui act, de exemplu al testamentului, sau al înscrisului de vânzare a moşiei, în caz de litigiu, aceştia erau chemaţi să declare în ce împrejurări s-a săvârşit actul. Uneori înscrisurile erau alcătuite în faţa autorităţilor publice – a pârcălabului, sau a şoltuzului cu cei 12 pârgari care le eliberau părţilor „zapise de mărturie” spre a le folosi în caz de necesitate.

Proba cu martori putea fi administrată direct de instanţă, dar putea să se delege un dregător pentru a colecta declaraţiile martorilor luate de obicei sub jurământ. În situaţia în care ambele părţi aduceau martori, dregătorii se aflau în dificultate şi nu luau decizia, adresându-i judecăţii domneşti. Astfel la 1628 dregătorii, confruntându-se cu prezentarea de către reclamant a 15 martori şi de către pârât a 4 martori, nu soluţionează litigiul, ci le pun termen de prezentare în faţa domnitorului [2, p.550-551].

În Principatele Române, pentru a fortifica posibilitatea de a ajunge la adevăr în cursul adminstrării probelor s-au utilizat şi cărţile de blestem, ca mijloc de presiune. Cărţile de blestem erau date de mitropolit şi episcopi şi preconizau căderea blestemului asupra aceluia care s-ar împotrivi actului săvârşit. Chiar domnitorii recurgeau la blestem, atunci când doreau să consolideze temeinicia unui act.

În litigii civile, neprezentarea la termen în judecată echivala cu recunoaşterea pretenţiei părţii adverse. Autorii Valentin Al.Georgescu şi Ovid Sachelarie considerau că, de obicei, termenul de asteptare era de 8 zile, asteptarea în general de opt zile era nu numai expresia unei elastice aplicări a decăderii rezultate din neprezentare, dar şi expresia conceptului „timp” în societatea feudală, ziua procesuală nefiind o zi calendaristică, ci un răstimp, în general de opt zile, ce separau un târg de altul [6, p.17]. În câteva acte de la Vasile Lupu se indică că partea prezentă (de obicei, reclamantul) a aşteptat peste zi încă o săptămână şi fiindcă partea adversă nu a venit şi deci a pierdut („a rămas din toată legea ţării”), cel prezent a câştigat procesul – „s-a îndreptat şi şi-a pus şi fierâie în vistieria domnească” [4, p.324-325, 328-330].

Unele acte arată termen de 4 zile peste termenul stabilit; 4 săptămâni; sau doar se menţionează că partea (de obicei, reclamantul) a aşteptat peste zi, iar partea adversă nu s-a prezentat [1, p.319-320].

În legătură cu faptul că s-a intensificat criminalitatea, procedura de examinare a infracţiunilor deosebit de grave, săvârşite de cei ce erau numiţi răufăcători, capătă un caracter de intimidare, începe a fi aplicată tortura cu scopul de a-i determina pe bănuiţi să-şi recunoască vina şi să trădeze complicii. *Cartea românească de învăţătură*, mărturiile călătorilor străini ce treceau prin Principate şi actele cancelariei domneşti confirmă practicarea torturii faţă de presupuşii infractori [9, p.206].

În celelalte cazuri, procesul păstra caracterul contradictorial cu posibilitatea acordată părţilor de a aduce probe în susţinerea propiilor afirmaţii.

A început să se afirme principul individualizări pedepsei, astfel încât domnitorul poruncea dregătorilor ca să fie pedepsit „cel care rămâne vinovat după lege şi să nu se ia, nici să prade de la alţi oameni din sat care nu vor fi vinovaţi...” [5, p.381]. Dar se pare că principiul era respectat doar în cazul infractorilor deosebit de pe-

riculoşi, astfel încât răspunderea colectivă a persistat. A fost practicată în continuare şi răspunderea pentru omucidere a întregii comunităţi săteşti (dacă era un sat domnesc), dacă autorul crimei nu a fost descoperit. În cazul în care omuciderea s-a săvârşit în hotarul unui sat aflat în proprietate privată, urma să plătească amenda judiciară proprietarul sau proprietarii, atunci când satul dat era stăpânit în indiviziune de mai mulţi proprietari.

Actele domneşti, în special, ale celor ce atestau dreptul de proprietate funciară, erau considerate în continuare probe relevante, dar domnitorul putea cere şi alte probe, de exemplu, jurământul oamenilor buni şi bătrâni. Astfel la 1634 Vasile Lupu judeca o pricină, în care reclamantul a depus actele sale, totuşi domnitorul a dat pârâtului posibilitatea să vină cu 24 de oameni buni care să jure pe sfânta Evanghelie [4, p.117].

În calitate de probe s-au păstrat jurământul, inclusiv cel cu brazda pe cap, declaraţiile martorilor. Serviciile jurătorilor erau în continuare solicitate, dar procesul de selectare a lor ţinea de competenţa autorităţilor şi se realiza sub diverse forme: fie că acestea numeau direct jurătorii, fie că alegeau dintre cei aduşi de parte cu varianta dură de a nu accepta pe niciunul, aşa cum i s-a întâmplat reclamantului Costin, care în 1664 a dus mai mulţi jurători în faţa domnitorului, dar acesta nu i-a ascultat şi „i-a alungat cu mare ruşine” [7, p.112-113]. Relevanţa deosebită pentru proces a jurătorilor rezultă şi din formula pe care domnitorul o utilizează pentru a o desemna – „am dat lege lui Mircea şi au jurat şi s-au îndreptat...” [1, p.96]. Existau şi cazuri când cei menţionaţi într-un act, chemaţi să jure, nu vroiau şi astfel se descoperea falsul în acte – „zapis mincinos” [1, p.142-143].

În litigiile de stabilire corectă a hotarului, de asemenea, se utilizau jurătorii, care erau selectaţi de acel dregător, în responsabilitatea căruia era hotărnicirea. Dregătorul alegea martorii ce urmau să arate hotarul corect, aceştia jurau „cu brazda pe cap” că vor arăta corect hotarul, dregătorul mergea după ei şi punea semne (stâlpi) de hotar, după care alcătuia şi elibera carte de hotărnicire sub rezerva intervenţiei domneşti.

Jurământul era utilizat şi în această perioadă şi se presta în diverse situaţii în litigii civile sau cauze penale. Putea fi prestat jurământul ori de reclamant, ori de pârât, dar decizia aparţinea celui ce judeca cauza, care putea recurge la această probă din insuficienţă de probe, însă putea, de asemenea, da curs cererii unei părţi de a condiţiona soluţia cauzei, în funcţie de prestarea jurământului. Dacă partea căreia i se deferea prestarea de jurământ refuza să-l presteze, acesta era interpretat în mod univoc ca recunoaşterea pretenţiei părţii adverse.

Corpurile delicte, înscrisurile erau considerate dovezi cu o forţă probatorie mai înaltă decât jurătorii ca martori de bună-credinţă. Forţa probantă a însrisurilor în procesele cu privire la moşii era mare, dar ele erau examinate atent de domnitor, căci unele dintre ele se dovedeau a fi „răsuflate, hiclene, strâmbe”, adică falsificate. Pentru a dispune de probe la judecarea unui litigiu, domnitorii porunceau unor autorităţi din teritoriu, de unde erau împricinaţii, să ajute la trimiterea lor. Aşa de exemplu, la 1633, domnitorul Moise Movilă poruncea pârcălabilor ţinutului Neamţ să dea zi de înfăţişare la divan împricinaţilor, care urmau să aducă cu ei toate „uricele şi zapisele” şi să oprească pe unul din ei să-şi facă mori şi casă până la rezolvarea conflictului de către domnitor [3, p.502].

Se utiliza şi cercetarea la faţa locului, în special pentru a stabili nişte fapte – dacă un riveran îneacă morile altuia, unde este situat un vad de moară şi în proprietatea cui se află etc. Ea se realiza prin delegarea unui sau mai multor dregători care se deplasau în teritoriu şi după cercetarea făcută întocmeau un răspuns, pe care îl trimiteau domnitorului care urma să emită decizia finală.

Procedurile de căutare a lucrului dispărut şi a ducerii urmei se mai utilizau şi frontiera cel puţin dintre Principatele Române nu era un impiediment pentru ducerea urmei. Aşa în 1666 domnitorul prescria judelui transilvănean Ştefan Lazar să ajute moldovenilor să-şi recupereze vitele furate, căci ei au dus urma până la satele lui [8, p.66-67].

Se practica un fel de expertiză pentru a evalua valoarea unor sate, a lucrărilor de construcţie a casei, a iazului, morii etc. În special, aceste evaluări erau efectuate de mari dregători şi erau solicitate în cazul partajului succesoral, dacă defunctul nu a lăsat testament referitor la împărţirea proprietăţii asupra satelor lăsate ca moştenire mai multor succesori care nu se puteau pune de acord în privinţa împărţirii averii succesorale.

Valoarea afirmaţiilor unui expert era mai mare decât a declaraţiilor unor martori. *Cartea românească de învăţătură* (glava 14, zăceala 8) prevedea că în cazul în care „vraciul” afirmă că rana mortală nu a fost provocată de o anumită armă, iar martorii declarau contrariul, se va da crezare „vraciului”.

Taxele judiciare s-au multiplicat, printre ele fiind arătată de documente „ferâia” sau „hierâia”– taxă plătită de partea câştigătoare a procesului pentru a primi hotărârea definitivă ca titlu executoriu. Multe acte atestă ferâia plătită în galbeni (zloţi), de obicei, 24 sau 12 galbeni, depusă în vistieria domnească [4, p.29-30, 102, 263, 270, 324, 328-330]. Posibil că această taxă există mai de demult, nefiind atestată documentar sau actele cu menţiunea ei au fost pierdute, căci în actele din secolul XVII se indica că ferâie se pune în conformitate cu Legea ţării.

Şedinţele de judecată ale Divanului domnesc se ţineau în fiecare zi, iar Eustratie Dabija chiar insista asupra a două şedinţe pe zi: una de dimineaţă şi alta după masă, numai că cea de a doua deseori nu avea loc, căci împricinaţii nu se prezentau, preferând să nu dea ochii cu domnitorul, iubitor de băutură, abia sculat de la masă [6, p.176].

Referinţe:

1. *Catalogul documentelor moldoveneşti*. Vol.IV. Bucureşti, 1970.
2. *Documenta Romaniae Historica*. Seria A, Moldova. Vol. XIX. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1969.
3. *Documenta Romaniae Historica*. Seria A, Moldova. Vol. XXI (1632-1633). Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1971.
4. *Documenta Romaniae Historica*. Seria A, Moldova. Vol. XXII. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1974.
5. *Documente privind istoria României*. Seria A, Moldova, veac.XVII. Vol.IV, 1956.
6. Georgescu Valentin Al., Sachelarie Ovid. *Judecata domnească în Ţara Românească şi Moldova*. Partea II. Procedura de judecată. Bucureşti: Ed. Academiei RSR, 1982.
7. Moldova în epoca feudalismului. Vol.IV. Chişinău, 1983.
8. Veress A. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*. Vol.XI. Bucureşti, 1939.
9. Арамэ Е. *Эволюция правовых институтов средневековой Молдовы (XV-XVIII вв.)*. Кишинэу: Изд-во Государственного университета Молдовы, 1999.